

Geachte Autoriteit Persoonsgegevens,

Als onze Europese collega's voorbeelden nodig hebben van hoe het mis kan gaan bij het gebruik van algoritmen en kunstmatige intelligentie, wordt er naar Nederland gekeken. We zijn inmiddels berucht door de vele voorbeelden van profileringsystemen waarmee mensenrechten in het gedrang komen. Neem bijvoorbeeld de Top400 van de Gemeente Amsterdam, waarbij kinderen en hun gezinnen in extreme mate gesurveilleerd werden, het bijstandsfraude-opsporingsalgoritme van de gemeente Rotterdam dat kwetsbare groepen verdacht maakte, het algoritme van het ministerie van Buitenlandse Zaken dat racistische beslissingen nam bij visumaanvragen en uiteraard het toeslagenschandaal. De voorbeelden van schandalen lijken eindeloos. De schadelijke gevolgen voor burgers zijn eindeloos.

In deze paper zullen we, op uw verzoek, een aantal zorgen die Bits of Freedom heeft op het gebied van algoritmegebruik uiteenzetten en daarbij voorstellen doen om die zorgen adequaat te adresseren. Ook bespreken we daarbij het toezicht en de rol van maatschappelijke organisaties.

Profilering

Met beloften van efficiëntie en effectiviteit wordt er volop geprofileerd, zowel door overheden als door bedrijven. Op basis van kenmerken die uit data gefilterd worden, worden mensen in hokjes geplaatst. Het is niet uitzonderlijk dat (persoonlijke) kenmerken als iemands afkomst, geslacht, opleidingsniveau, woonwijk of inkomen bepalen of iemand in een 'hoog risico categorie' wordt ingedeeld. Het is evenmin uitzonderlijk dat organisaties zich bewust zijn van de discriminerende processen. Zo [besloot de Belastingdienst](#) om de factor nationaliteit toe te voegen aan het algoritme. En koos het ministerie van Buitenlandse Zaken ervoor kritiek van de Functionaris Gegevensbescherming op het algoritme voor visumaanvragen, in de wind te slaan. Het is in sommige gevallen dus geen onwetendheid, maar een bewuste keuze om gebruik te maken van discriminerende algoritmen.

Naast de bewuste keuze om te discrimineren of om risico's op discriminatie voor lief te nemen, zien we ook een incorrecte benadering van data. Zo wordt er naar cijfers en statistieken gekeken als zijnde objectief en neutraal. Maar al die cijfers en patronen vertellen verhalen, soms van ernstige problemen waar we in onze samenleving mee te maken hebben. Stop je die data zonder enige duiding van die gegevens in een systeem, dan is een logisch gevolg dat die problemen alleen maar ernstiger worden. Denk bijvoorbeeld aan cijfers over de participatie en waardering van vrouwen op de arbeidsmarkt, waarbij genegeerd wordt dat vrouwen te maken krijgen met [zwangerschapsdiscriminatie](#). Of criminaliteitscijfers waarin migrantengroepen oververtegenwoordigd zijn, zonder het te

BITS OF FREEDOM

hebben over [etnisch profileren](#). Door deze data te gebruiken, zonder de maatschappelijke context daarbij te betrekken, worden maatschappelijke problemen verder geïstitutionaliseerd en daarmee steeds onzichtbaarder. Het is immers niet meer alleen de racistische wijkagent waar je voor op moet passen, maar het algoritme dat agenten op pad stuurt.

AI-toepassingen die een ernstige bedreiging vormen voor mensenrechten, moeten wat Bits of Freedom betreft verboden worden in de AI-verordening. Naast de gesprekken die we daarover voeren, zorgen we voor [bewustwording](#) over de impact van dit soort toepassingen.

Graag zouden we zien dat de Directie Coördinatie Algoritmes in het bijzonder oog heeft voor het gebruik van profilerende algoritmen waarbij de kans op het maken van ongeoorloofd onderscheid groot is. Actief toezicht, waarbij organisaties ook aangesproken en beboet worden indien ze zich niet aantoonbaar aan de wet houden, zou er aan kunnen bijdragen dat organisaties minder geneigd zijn risico's te nemen ten koste van burgers. Momenteel lijken organisaties dit immers ongestraft te kunnen doen. Ook geloven wij dat toezicht op de eerste plaats de burger moet dienen en dat burgers bij toezichthouders terecht moeten kunnen met vragen, klachten en zorgen. Op dit moment is de Directie Coördinatie Algoritmen niet toegankelijk voor burgers en kan er gezien de coördinerende functie en het gebrek aan aanvullende bevoegdheden, niet echt gesproken worden van een algoritmetoezichthouder. Dit, terwijl een toezichthouder op dit gebied wel nodig is.

Transparantie en controleerbaarheid

Eerder benoemden we de onzichtbaarheid van maatschappelijke problemen waar mensen nu tegenaan lopen. Mensen die geraakt worden door discriminerende, of anderszins schadelijke algoritmen, hebben vaak een vermoeden dat er 'iets niet goed zit', maar kunnen dat niet aantoonbaar maken. Mensen hebben echter het recht om te weten hoe een beslissing tot stand is gekomen en recht op een begrijpelijke uitleg. Wanneer het gaat om geautomatiseerde besluitvorming, verschuilt men zich vaak achter het feit dat beslissingen niet altijd goed uitlegbaar, of zelfs moeilijk te volgen zijn. Ons standpunt is dat beslissingen altijd transparant, uitlegbaar en controleerbaar moeten zijn. Indien dat niet mogelijk is doordat de (stand van) de technologie zich daar niet voor leent, dan is die technologie wat ons betreft geen geschikt middel om in te zetten. De technologie moet immers ten dienste staan van de mens, niet andersom.

Wij pleiten voor sterke rechten op het gebied van transparantie, uitlegbaarheid en controleerbaarheid in de AI-verordening. Zonder betekenisvolle informatie over hoe een beslissing tot stand is gekomen, is het niet mogelijk om daarover in gesprek te gaan of je daar in rechte tegen te verweren. Zonder openheid is effectieve rechtsbescherming niet mogelijk.

We zien graag dat de Directie Coördinatie Algoritmes zich eveneens hard maakt voor deze waarborgen in de wet. Ook hopen we dat de Directie Coördinatie Algoritmes een actieve rol zal spelen in het afdwingen van transparantie en uitlegbaarheid om daadwerkelijk te kunnen controleren op rechtmatigheid. Daarbij is het tevens van belang dat er kritisch

BITS OF FREEDOM

gekeken wordt naar het gebruik van data, hoe deze geïnterpreteerd wordt en welke gevolgen dit heeft op personen en op de maatschappij.

Verantwoording

We constateren dat overheids- en uitvoeringsorganisaties veel ruimte ervaren en zichzelf veel vrijheid toekennen om te experimenteren met nieuwe technologische toepassingen. Hoewel er niets mis is met technologische innovatie, is er natuurlijk wel voorzichtigheid geboden wanneer er bij het experimenteren mensen geraakt worden. Gevolgen voor burgers kunnen immers desastreus zijn. Ondanks de vele schadelijke voorbeelden, lijken organisaties zich niet geremd te voelen. Zie bijvoorbeeld de situatie waarin gemeenten blijven doorgaan met [fraudeopsporingsalgoritmen](#) die vergelijkbaar zijn met SyRI, nadat SyRI verboden werd door de rechter.

Het is van belang dat organisaties, die de intrinsieke motivatie missen om de rechten van mensen te respecteren, verantwoordelijk worden gehouden door toezichthouders en rechters. Daarvoor is het noodzakelijk dat men er op wordt afgerekend als mensenrechten geschonden worden. In plaats daarvan zien we helaas een tendens waarbij het loont om risicovol te werk te gaan. De verwezenlijking van die risico's wordt echter door burgers gedragen, zonder dat de rekening bij de verantwoordelijken wordt neergelegd. Dat is een schadelijk tendens die geen recht doet aan de beginselen van onze rechtsstaat. We hopen dan ook dat de Directie Coördinatie Algoritmes zich ervoor inspant de scheve machtsverhoudingen weer beter in balans te brengen, bijvoorbeeld door scherper en zichtbaarder toezicht. Immers, zolang overheden niet verantwoordelijk worden gehouden voor de schadelijke en mensonterende toepassingen die ze gebruiken, zullen burgers er de schade van blijven ondervinden.

Concluderend

Om tot effectief toezicht te komen, dat ten dienste staat van de burger, zien we graag verdere ontwikkeling in de volgende punten:

- Een toegankelijke toezichthouder voor burgers die geraakt worden door algoritmetoepassingen en/of klachten of zorgen hebben.
- Er dient transparantie en uitlegbaarheid worden afgedwongen om te kunnen controleren op rechtmatigheid.
- Er is actief toezicht nodig, waarbij organisaties ter verantwoording worden geroepen, indien ze over de schreef gaan. Machtsverhoudingen dienen beter in balans te worden gebracht.

Graag lichten we bovenstaande nader toe tijdens de verkenningsessie van 3 juli 2023.

Met vriendelijke groet,

Nadia Benaïssa
Bits of Freedom